



Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 04.01.2017 ✓ Accepted/Kabul: 03.03.2017

DOI: 10.5505/pausbed.2017.99705

TÜRKİYE'DE İLLERE GÖRE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

Ferda Esin GÜLEL*, Atalay ÇAĞLAR**, Sinem Güler KANGALLI UYAR***, Oğuz KARADENİZ****

M. Ensar YEŞİLYURT*****

Özet

Ülkeler ve ülkelerdeki bölge ve illerin çeşitli kriterlere göre sınıflandırılması çok yaygındır. Üstelik bu tür karşılaştırmalar, ilgili birimlere ilişkin hedef ve planlamalarda da kullanılmaktadır. Söz konusu sınıflandırmalardan birisi de Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen ve popüler hale getirilen İnsani Kalkınmışlık Endeksi'dir. Bu endeks ülkeler için her yıl hesaplanmaktadır. Bazı ülkelerde eyaletler ve iller için de hesaplandığı da görülmektedir. Türkiye'de iller için resmi bir hesaplama yapılmamaktadır. Buna dayalı olarak bu çalışmanın amacı Türkiye'de illere göre 2013 yılı için İnsani Gelişme Endeksi'ni hesaplamaktır. Endeks hesaplaması sonucunda Türkiye'de ilk sırada Ankara son sırada ise Muş yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: *İnsani Gelişme Endeksi, İller, Endeks*

HUMAN DEVELOPMENT INDEX FOR PROVINCES IN TURKEY

Abstract

The classification of countries and regions of countries according to the various criteria are so common. Moreover, such comparisons are also used for goals and plans of the related departments. One of these classifications is the Human Development Index (HDI), which is calculated for each country every year, developed and made popular by the United Nations. The index is also calculated for states and provinces for some countries. However, there is no official calculation of the index for provinces in Turkey. Therefore, the aim of this study is to calculate the Human Development Index based on the provinces of Turkey for 2013. Obtained results indicate that Ankara ranks the first and Mus ranks the last.

Key words: *Human Development Index, Provinces, Index*

*Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: fegulel@pau.edu.tr

**Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: acaglar@pau.edu.tr

*** Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: skangalli@pau.edu.tr

**** Prof.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, DENİZLİ.

e-posta: oguzk@pau.edu.tr

***** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, DENİZLİ. (Sorumlu Yazar)

e-posta: meyyurt@pau.edu.tr

1. GİRİŞ ve GENEL ÇERÇEVE

İnsani Gelişme Endeksi (*İGE*), kalkınmanın göstergesi olan ekonomik büyümeye alternatif olarak ortaya çıkmıştır (UNDP, 1990). Bu endeks, ekonomik gelişme ile insani gelişme arasında kesin bir ayırım yapmaktadır. İnsanların refah kaynaklarını arttırmada sadece gelirin değil aynı zamanda sağlık ve eğitim fırsatlarının da o ülke insanları için önemli olduğunu göstermektedir.

İGE, Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından itibaren her yıl ülkelere göre hesaplanmaktadır. Endeks eğitim, sağlık ve gelir bileşenlerinden oluşmaktadır. Eğitim bileşeni; ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı değişkenlerini, sağlık bileşeni; beklenen yaşam süresi değişkenini, gelir bileşeni ise kişi başına gayrisafi milli hasıla (GSMH) değişkenini içermektedir.

Endeks hesaplaması, 2010 yılında düzeltme yapılarak son halini almıştır. 2010 öncesi okuryazar oranı ve okullaşma oranı değişkenlerinden hesaplanan eğitim bileşeni, 2010 sonrasında ortalama okullaşma yılı (*OOY*) ve beklenen okullaşma yılı (*BOY*) değişkenlerine göre hesaplanmaktadır. Benzer şekilde gelir bileşenindeki kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) değişkeni yerine kişi başına gayri safi yurt içi *gelir* değişkeni formüle dahil edilmiştir. Ancak Türkiye’de hesaplamalarda GSYİH kullanıldığı için bu çalışmada da hasılaya ilişkin temsilci (proxy) değişken olarak GSYİH kavramı kullanılacaktır. Bu düzeltmenin nedeni olarak okuryazar oranının artık eğitimdeki gelişme için ayırt edici bir özellik taşımaması ile okuryazar ve okullaşma oranlarının eğitimin kalitesini yansıtmaması söylenebilir (Lee ve Barro, 2001).

2015 yılı itibarıyla 188 ülke ve bölge için açıklanan İGE raporlarında Türkiye’ye ait sonuçlar da yer almaktadır. Bu tür makro sonuçlar ve değerlendirmeler, ülke genelinde doğru politikaların uygulanıp uygulanmadığı ve ülkelerin kaynak tahsisi ile ilgili tartışmalar üzerinde yararlı olmaktadır. Ayrıca ülkelerin üstün oldukları/olmadıkları yönleri yanında sahip oldukları öngörüye ilişkin de değerlendirme yapma olanağı tanımaktadır.

İGE’ye göre Türkiye’de son yıllarda yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genelinin Türkiye ile diğer ülkelerin karşılaştırmasına yönelik olduğu görülmüştür. Bu makalenin amacı olan Türkiye’deki illere göre İGE hesaplamasının yapıldığı çalışmalara da rastlanılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda listelenmektedir:

Ünal (2008), İnsani Gelişme Endeksine göre Türkiye’nin bölgeleri arasındaki farklılıklarını incelemiştir. Bu amaçla Türkiye’deki bölgeler (Düzyayın 1) ve illere göre insani gelişme endeksini hesaplamış ve bu endeks değerlerine göre değerlendirmede bulunmuştur. Çalışmada Türkiye’nin batısında bulunan bölgelerin doğusunda bulunan bölgelere göre daha yüksek endeks değerine sahip olduğu, ayrıca Doğu Marmara, Ege, Batı Marmara bölgelerinin endeks değerlerine göre ilk sıralarda, Güneydoğu, Ortadoğu, Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinin alt sıralarda yer aldığı sonucuna ulaşmıştır.

Gürses (2009) ‘insani gelişme’ kavramını düşünsel ve felsefi açıdan irdeleyerek Türkiye’nin insani gelişme açısından uluslararası konumunu ve yıllar içinde gösterdiği performansı incelemiştir. Türkiye’nin ekonomi alanında sağladığı başarıyı bireylerinin yaşam kalitesine yansıtamadığını ifade ederek orta gelir düzeyinde bir ülke olduğu halde insani yaşam düzeyini yansıtan okuma-yazma ve okullaşma oranlarında daha alt gelir seviyesindeki ülkelere kıyasla düşük endeks değerlerine sahip olmasının dikkat çekici

olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, zorunlu eğitim süresinin beş yıldan sekiz yıla çıkarma kararını son dönemde insani gelişme alanında atılmış en cesur adım olarak nitelendirmiştir.

Demir (2006, 2011) ise insani gelişme endeksinin içeriği ve Türkiye açısından değerlendirmesini Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Bakanlığı raporu olarak hazırlamıştır. Bu raporda İGE'nin yıllar itibariyle geçirdiği değişim ve Türkiye'nin İGE değerlerindeki gelişmelerin yanı sıra, bu gelişmelerin nedenleri ve gelecekte Türkiye İGE değerine yönelik bazı tahmin ve senaryolar yer almıştır. Türkiye'nin İGE değeri yıllar itibariyle artmış olmasına rağmen İGE sıralamasında istikrarlı bir artış gözlenemediği belirtilmiştir. Çalışmada 2003 yılı verilerine göre Türkiye'nin İGE sıralamasını yükselten değerlerin kişi başı GSYİH endeksinin olduğu, ancak, kişi başı GSYİH'daki aynı artışın bundan sonraki yıllarda İGE'ye daha az katkı yapacağı, dolayısıyla, gelecekte İGE değerinde artış yaşamak için diğer alt endekslere de önem vermek gerektiği ifade edilmiştir.

UNDP 2001 ve 2004 Türkiye İnsani Gelişme Raporlarında, Türkiye'nin illere göre insani gelişme eğilimleri yer almaktadır. 2001 yılındaki hesaplamalar 1997 yılı verisine göre, 2004 yılındaki hesaplamalar ise 2000 yılı verisine göre yapılmıştır.

Özpinar ve Koyuncu (2016), Birleşmiş Milletler'in ülke düzeyinde uyguladığı yöntemi izleyerek Türkiye'nin 2013 yılı verisi ile illere göre İGE'yi hesaplamış ve Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) değerlendirme notu olarak sunmuşlardır. Bu notta biri dünya referans değerlerine göre hesaplanan ve Türkiye'yi illere göre ülkelerle karşılaştırma imkânı sunan, diğeri Türkiye referans değerlerine göre hesaplanan ve illerin sadece Türkiye içinde karşılaştırılmasını sağlayan iki endeks elde etmişlerdir. Birinci yaklaşımda Türkiye, Birleşmiş Milletler İGE değerlerine göre yüksek insani gelişmişlik sınıfına girmektedir. İkinci yaklaşımda Türkiye'ye il bazında bakıldığında ise Türkiye'nin batısının yüksek, doğu kısmının ise orta insani gelişmişlikte olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasının üzerinde seyreden iller Eskişehir, Yalova, Bolu, Ankara, Karabük, Isparta ve Kocaeli olarak bulunmuştur.

Bu çalışmanın amacı ülkelere göre hesaplanan İGE'yi Türkiye'deki illere göre elde etmektir. Bu hesaplama göre İGE'si düşük çıkan iller, eğitim-sağlık-gelir bileşenlerine göre incelenerek bu illerin gelişmeleri yönünde bir politika uygulanabilir. Ayrıca bu çalışma, 2010 yılında İGE formülünün düzenlenmesinden sonra Türkiye'ye uygulanan ilk çalışmalardan biri olması sebebiyle önem taşımaktadır.

2. VERİ ve YÖNTEM

2.1. Endekste Yer Alan Değişkenlerin Tanımları

Sağlık endeksi, doğuştan beklenen yaşam süresi (DBYS) değişkeninden hesaplanmaktadır. Bu değişken, bir bireyin yaşaması beklenen ortalama yıl sayısı olarak tanımlanır. Bu veri iller bazında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından türetilmektedir (TÜİK, 2016).

Eğitim endeksini oluşturan birinci değişken olan OOO, 25 ve üzeri yaşta nüfusun eğitim hayatı boyunca ortalama olarak kaç yıl eğitim aldığını göstermektedir (Barro & Lee, 2010). Eğitim endeksini oluşturan ikinci değişken olan BOY ise, şu an

İtibariyle bir çocuğun eğitim hayatı sonuna kadar kaç yıl eğitim alacağına beklendiğini göstermektedir. İlköğretim, ortaöğretim vb. sürelerinde yaşa özel okullaşma oranlarının toplanarak ve bu öğrencilerin mevcut eğitim sürecinin öğrencinin eğitim hayatı boyunca aynı kalacağı varsayılarak hesaplanır. Bazı durumlarda (veya ülkelerde) üniversite eğitimi dışarıda bırakılabilmektedir.

Gelir endeksinde yer alan kişi başına GSYİH değişkeni Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde 2001 yılından itibaren Türkiye’de illere göre hesaplanmamakta veya yayınlanmamaktadır. Ancak bu değişken yerine bazı temsilci değişkenler (proxy) kullanılabilir. Bölgesel ölçekte (İstatistiksel Bölge Sınıflandırma Sistemi –İBSS- 2, 26 bölge) tarafımızdan yapılan hesaplamalara göre kişi başına düşen gelir ile vergiler arasındaki korelasyonun yüksek olduğu¹ belirlendiğinden kişi başına tahakkuk eden vergi değişkeninin gelir alt endeksinin hesaplanmasında kullanılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

2.2.Yöntem

Yukarıda bahsedilen değişkenler yardımı ile ilk olarak alt endeksler elde edilmekte ve nihai olarak İGE’ye dönüştürülmektedir. Bu nedenle İGE’nin hesaplanması için öncelikle Sağlık Endeksi (SE), Eğitim Endeksi (EE) ve Gelir Endeksi (GE) elde edilmelidir. Söz konusu serilerin endeks haline dönüştürülmesi için enk-enb yaklaşımından yararlanılmıştır.

SE: Her bir ildeki Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (DBYS) ile Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi en küçük olan ilin değeri arasındaki farkın, Doğuşta Beklenen Yaşam Süresinin en büyük olduğu ilin değeri ile Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi en küçük olan ilin değeri arasındaki farka bölünmesiyle elde edilmektedir.

$$SE = \frac{DBYS - \text{Serideki en küçük değer}}{\text{Serideki en büyük değer} - \text{Serideki en küçük değer}} \quad (1)$$

EE: Ortalama Okullaşma Yılı Endeksi (OOYE) ve Beklenen Okullaşma Yılı Endeksinin (BOYE) ortalaması alınarak elde edilmektedir.

$$EE = \frac{OOYE + BOYE}{2} \quad (2)$$

Formüldeki **OOYE**, illere göre ortalama okullaşma yılının, 25 yaş üzeri nüfusun ortalama teorik okul yılına (TOY)³ bölünmesiyle elde edilmektedir.

$$OOYE = \frac{OOY}{TOY} \quad (2.1)$$

BOYE ise illere göre beklenen okullaşma yılının, şu anda eğitim sisteminde bulunan öğrencilerin ortalama olarak alacağı eğitime (TBOY)⁴ bölünmesiyle elde edilmektedir (UNESCO, 2013).

$$BOYE = \frac{BOY}{TBOY} \quad (2.2)$$

GE: İlgili ilin kişi başına düşen hasıla – temsilcisi (proxy)- (KB GSYİH) değerinin doğal logaritması ve gelir serisinde en küçük hasılaya (KB ENKGSYİH) sahip olan ilin değerinin

¹ 2011 için 0.982 olup diğer yıllar içinde yaklaşık olarak bu düzeydedir.

² 2013 yılında SE verisindeki en küçük değer 72.1 en büyük değer ise 78.9’dur.

³ TOY Teorik Okullaşma Yılıni temsil etmektedir. 2013 yılında 25 yaş ve üzerinde olanlar için bu değer yaklaşık olarak 11 yıldır.

⁴ TBOY Teorik Beklenen Okullaşma Yılıni temsil etmektedir. 2013 yılında bu değer yaklaşık olarak 13’tür.

doğal logaritması arasındaki farkın; gelir serisinde en büyük hasılaya (*KB ENBGSYİH*) sahip olan ilin değerinin doğal logaritması ve gelir serisinde en küçük hasılaya sahip olan ilin değerinin doğal logaritması arasındaki farka bölünmesiyle elde edilir. Tekrar hatırlatmak gerekirse hasıla değişkeni yerine temsilci değişken olarak kişi başına tahakkuk eden vergi kullanılmıştır.

$$GE = \frac{\ln(KB\ GSYİH) - \ln(KB\ ENKGSYİH)}{\ln(KB\ ENBGSYİH) - \ln(KB\ ENKGSYİH)} \quad (3)$$

İGE: Elde edilen *SE*, *EE* ve *GE* değerleri İGE formülüyle tek bir endekse dönüştürülmektedir. Formüle göre üç alt endeksin geometrik ortalaması alınarak İGE elde edilmektedir⁵:

$$\dot{IGE} = \sqrt[3]{SE * EE * GE} \quad (4)$$

Hesaplanan İGE değeri 0,550'den küçükse düşük, 0,550-0,699 arasında ise orta, 0,700-0,799 arasında ise yüksek, 0,800 ve yukarısında ise çok yüksek insani gelişmişlik olarak adlandırılır.

2.3.Bulgular

Eşitlik (4)'e göre 81 il için hesaplanan *SE*, *EE* ve *GE* ile *İGE* serileri ve bu endekslere göre illerin sıralaması Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1 İllere göre İGE ve alt endeksler

| | EE | Sıra | SE | Sıra | GE | Sıra | İGE | Sıra |
|-----------|-------|------|-------|------|-------|------|-------|------|
| Ankara | 0,942 | 2 | 0,741 | 13 | 0,780 | 3 | 0,817 | 1 |
| İzmir | 0,851 | 14 | 0,694 | 18 | 0,773 | 4 | 0,770 | 2 |
| Kocaeli | 0,838 | 16 | 0,486 | 52 | 1,000 | 1 | 0,741 | 3 |
| İstanbul | 0,746 | 37 | 0,660 | 22 | 0,817 | 2 | 0,738 | 4 |
| Muğla | 0,801 | 23 | 0,966 | 4 | 0,435 | 12 | 0,695 | 5 |
| Trabzon | 0,826 | 20 | 0,924 | 5 | 0,375 | 19 | 0,659 | 6 |
| Yalova | 0,840 | 15 | 0,778 | 10 | 0,422 | 14 | 0,651 | 7 |
| Antalya | 0,778 | 28 | 0,746 | 11 | 0,473 | 10 | 0,650 | 8 |
| Rize | 0,861 | 11 | 0,855 | 7 | 0,361 | 23 | 0,643 | 9 |
| Mersin | 0,738 | 39 | 0,580 | 33 | 0,572 | 6 | 0,626 | 10 |
| Bolu | 0,893 | 7 | 0,726 | 15 | 0,371 | 21 | 0,622 | 11 |
| Denizli | 0,785 | 25 | 0,673 | 20 | 0,418 | 15 | 0,604 | 12 |
| Kırıkkale | 0,867 | 10 | 0,481 | 54 | 0,524 | 8 | 0,603 | 13 |
| Artvin | 0,913 | 5 | 0,725 | 16 | 0,315 | 34 | 0,593 | 14 |
| Zonguldak | 0,769 | 29 | 0,521 | 47 | 0,510 | 9 | 0,589 | 15 |
| Tekirdağ | 0,806 | 22 | 0,423 | 66 | 0,576 | 5 | 0,581 | 16 |
| Bursa | 0,800 | 24 | 0,433 | 64 | 0,540 | 7 | 0,572 | 17 |
| Eskişehir | 0,948 | 1 | 0,456 | 59 | 0,428 | 13 | 0,570 | 18 |
| Karabük | 0,879 | 8 | 0,606 | 30 | 0,344 | 27 | 0,568 | 19 |
| Edirne | 0,851 | 13 | 0,532 | 44 | 0,377 | 18 | 0,555 | 20 |
| Burdur | 0,832 | 17 | 0,651 | 24 | 0,314 | 35 | 0,554 | 21 |

⁵ *SE* ve *GE* tek bir seriden oluştuğu için ilgili bir ilin endeks değerinin 1, bir ilin ise sıfır çıkmaktadır. Bu durumda geometrik ortalama hesaplanamamaktadır. Bu nedenle sıfır çıkan illere, bu illerin kendisine sıfıra en yakın değer olarak 0,001 atanmıştır. *EE* için enk-*enb* yaklaşımı kullanılmadığından bahsedilen düzeltmeye ihtiyaç duyulmamıştır.

| | | | | | | | | |
|----------------|-------|----|-------|----|-------|----|-------|-----------|
| Isparta | 0,904 | 6 | 0,637 | 27 | 0,283 | 41 | 0,546 | 22 |
| Kayseri | 0,746 | 36 | 0,548 | 40 | 0,395 | 16 | 0,545 | 23 |
| Aydın | 0,763 | 31 | 0,648 | 25 | 0,320 | 33 | 0,541 | 24 |
| Giresun | 0,784 | 26 | 0,919 | 6 | 0,208 | 56 | 0,531 | 25 |
| Hatay | 0,597 | 57 | 0,540 | 43 | 0,462 | 11 | 0,530 | 26 |
| Çanakkale | 0,875 | 9 | 0,472 | 56 | 0,356 | 25 | 0,528 | 27 |
| Samsun | 0,711 | 44 | 0,576 | 35 | 0,358 | 24 | 0,527 | 28 |
| Balıkesir | 0,815 | 21 | 0,487 | 51 | 0,343 | 28 | 0,514 | 29 |
| Düzce | 0,727 | 40 | 0,541 | 42 | 0,342 | 29 | 0,512 | 30 |
| Karaman | 0,745 | 38 | 0,733 | 14 | 0,246 | 47 | 0,512 | 31 |
| Tunceli | 0,769 | 30 | 1,000 | 1 | 0,174 | 60 | 0,511 | 32 |
| Kırşehir | 0,826 | 19 | 0,609 | 29 | 0,265 | 42 | 0,511 | 33 |
| Bilecik | 0,921 | 3 | 0,468 | 58 | 0,305 | 37 | 0,508 | 34 |
| Sakarya | 0,757 | 32 | 0,429 | 65 | 0,389 | 17 | 0,502 | 35 |
| Erzincan | 0,752 | 33 | 0,742 | 12 | 0,226 | 53 | 0,501 | 36 |
| Konya | 0,646 | 53 | 0,567 | 39 | 0,335 | 32 | 0,497 | 37 |
| Kırklareli | 0,917 | 4 | 0,362 | 74 | 0,370 | 22 | 0,497 | 38 |
| Manisa | 0,719 | 43 | 0,484 | 53 | 0,350 | 26 | 0,496 | 39 |
| Uşak | 0,783 | 27 | 0,505 | 50 | 0,305 | 36 | 0,494 | 40 |
| Malatya | 0,747 | 35 | 0,651 | 23 | 0,241 | 49 | 0,490 | 41 |
| Amasya | 0,857 | 12 | 0,519 | 49 | 0,262 | 44 | 0,488 | 42 |
| Kastamonu | 0,711 | 45 | 0,525 | 45 | 0,303 | 38 | 0,484 | 43 |
| Aksaray | 0,515 | 64 | 0,639 | 26 | 0,339 | 31 | 0,482 | 44 |
| Sinop | 0,749 | 34 | 0,666 | 21 | 0,211 | 55 | 0,472 | 45 |
| Ordu | 0,567 | 59 | 0,854 | 8 | 0,215 | 54 | 0,470 | 46 |
| Elazığ | 0,665 | 50 | 0,598 | 31 | 0,257 | 45 | 0,468 | 47 |
| Adana | 0,684 | 48 | 0,380 | 72 | 0,372 | 20 | 0,459 | 48 |
| Sivas | 0,685 | 46 | 0,445 | 62 | 0,295 | 40 | 0,448 | 49 |
| Çorum | 0,645 | 54 | 0,571 | 37 | 0,228 | 52 | 0,438 | 50 |
| Bartın | 0,722 | 42 | 0,469 | 57 | 0,244 | 48 | 0,436 | 51 |
| Kahramanmaraş | 0,512 | 65 | 0,704 | 17 | 0,228 | 51 | 0,435 | 52 |
| Kütahya | 0,827 | 18 | 0,321 | 76 | 0,298 | 39 | 0,430 | 53 |
| Osmaniye | 0,679 | 49 | 0,594 | 32 | 0,194 | 57 | 0,428 | 54 |
| Nevşehir | 0,726 | 41 | 0,405 | 67 | 0,263 | 43 | 0,426 | 55 |
| Çankırı | 0,631 | 55 | 0,621 | 28 | 0,169 | 62 | 0,405 | 56 |
| Niğde | 0,648 | 52 | 0,575 | 36 | 0,172 | 61 | 0,400 | 57 |
| Afyonkarahisar | 0,648 | 51 | 0,383 | 70 | 0,250 | 46 | 0,396 | 58 |
| Adıyaman | 0,524 | 62 | 0,800 | 9 | 0,126 | 69 | 0,375 | 59 |
| Gümüşhane | 0,517 | 63 | 0,970 | 3 | 0,101 | 75 | 0,370 | 60 |
| Gaziantep | 0,488 | 66 | 0,301 | 77 | 0,340 | 30 | 0,368 | 61 |
| Yozgat | 0,544 | 61 | 0,519 | 48 | 0,174 | 59 | 0,366 | 62 |
| Tokat | 0,552 | 60 | 0,447 | 61 | 0,167 | 63 | 0,345 | 63 |
| Bayburt | 0,685 | 47 | 0,449 | 60 | 0,122 | 70 | 0,335 | 64 |
| Batman | 0,325 | 70 | 0,692 | 19 | 0,166 | 64 | 0,334 | 65 |
| Mardin | 0,229 | 73 | 0,991 | 2 | 0,162 | 65 | 0,332 | 66 |
| Erzurum | 0,449 | 67 | 0,347 | 75 | 0,231 | 50 | 0,330 | 67 |

| | | | | | | | | |
|----------------|--------------|-----------|--------------|-----------|--------------|------------|--------------|-----------|
| İğdır | 0,363 | 69 | 0,545 | 41 | 0,141 | 68 | 0,303 | 68 |
| Diyarbakır | 0,271 | 72 | 0,523 | 46 | 0,186 | 58 | 0,298 | 69 |
| Kars | 0,379 | 68 | 0,480 | 55 | 0,104 | 74 | 0,266 | 70 |
| Siirt | 0,227 | 74 | 0,570 | 38 | 0,105 | 73 | 0,239 | 71 |
| Ardahan | 0,583 | 58 | 0,252 | 78 | 0,084 | 77 | 0,232 | 72 |
| Bingöl | 0,313 | 71 | 0,400 | 69 | 0,082 | 78 | 0,217 | 73 |
| Şırnak | 0,083 | 80 | 0,578 | 34 | 0,141 | 67 | 0,189 | 74 |
| Hakkari | 0,181 | 76 | 0,370 | 73 | 0,098 | 76 | 0,187 | 75 |
| Bitlis | 0,213 | 75 | 0,402 | 68 | 0,072 | 79 | 0,183 | 76 |
| Şanlıurfa | 0,113 | 77 | 0,380 | 71 | 0,108 | 72 | 0,167 | 77 |
| Van | 0,111 | 78 | 0,057 | 80 | 0,161 | 66 | 0,101 | 78 |
| Kilis | 0,601 | 56 | 0,001 | 81 | 0,110 | 71 | 0,040 | 79 |
| Ağrı | 0,017 | 81 | 0,140 | 79 | 0,026 | 80 | 0,039 | 80 |
| Muş | 0,094 | 79 | 0,437 | 63 | 0,001 | 81 | 0,035 | 81 |
| Türkiye | 0,679 | 49 | 0,531 | 44 | 0,613 | 4-5 | 0,604 | 12 |

*Tablodaki değerler MEB, TÜİK ve Gelirler Genel Müdürlüğü'nün kaynaklarından yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 1'in en altında Türkiye için eğitim, sağlık, gelir ve insani gelişmişlik endeks değerleri ve sıralamaları verilmiştir. Türkiye geneli için İGE değeri 0,604 olup 12. sıradaki il olan Denizli ile aynı gelişmişlik seviyesindedir. Türkiye, eğitim endeksine göre Osmaniye, sağlık endeksine göre Edirne ile aynı seviyede, gelir endeksine göre ise İzmir-Tekirdağ illeri arasında yer almaktadır. İllere göre İGE değerleri incelendiğinde Türkiye'nin batısının genel olarak orta düzeyde insani gelişmişlikte olduğu saptanmıştır. İllere göre insani gelişmişlik ve alt endeks değerlerinin dağılımını gösteren haritalar sırasıyla Ek 1'de verilmiştir.

İGE ve alt bileşenlerine göre ilk ve son 5 sırada yer alan iller Tablo 2'de ve Ek 2' de yer alan haritalarda sunulmuştur⁶:

Tablo 2. İGE ve alt bileşenlerine göre ilk ve son 5 il, 2013

| Sıra | EE | SE | GE | İGE | Sıra | EE | SE | GE | İGE |
|------|------------|-----------|----------|----------|------|-----------|-----------|---------|-----------|
| 1 | Eskişehir | Tunceli | Kocaeli | Ankara | 77 | Şanlıurfa | Gaziantep | Ardahan | Şanlıurfa |
| 2 | Ankara | Mardin | İstanbul | İzmir | 78 | Van | Ardahan | Bingöl | Van |
| 3 | Bilecik | Gümüşhane | Ankara | Kocaeli | 79 | Muş | Ağrı | Bitlis | Kilis |
| 4 | Kırklareli | Muğla | İzmir | İstanbul | 80 | Şırnak | Van | Ağrı | Ağrı |
| 5 | Artvin | Trabzon | Tekirdağ | Muğla | 81 | Ağrı | Kilis | Muş | Muş |

⁶ Türkiye'deki eğitimin performansına ilişkin diğer yöntemlerle yapılmış çalışmalara Güneş vd (2012) örnek olarak verilebilir.

3. SONUÇ

Bu çalışma, 81 ile göre *SE*, *EE*, *GE* ve bu endekslerden hesaplanan *İGE* verisini sunmaktadır. Bu çalışma, UNDP'nin 2010 yılında hesaplamada yaptığı düzenlemeden sonra Türkiye'de illere göre hesaplanan ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır.

Sonuçlara göre hiçbir il bütün endekslerde ilk sırayı alamamıştır. Örneğin eğitim endeksinde ilk sırada Eskişehir, sağlık endeksinde Tunceli, gelir endeksinde Kocaeli ve bu üç endeksin toplulaştırılmış hali olan insani gelişme endeksinde ise Ankara birinci sıradadır. Ayrıca eğitim endeksinde illerin 49 tanesi, sağlık endeksinde 44 tanesi, gelir endeksinde ise sadece 4 tanesi Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. İnsani gelişme endeksinde ise 12 tanesi Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

Önemli sonuçlardan birisi de bütün endekslerin kendi aralarındaki korelasyonun düşüklüğü Türkiye'de illerin büyük bir çoğunluğunun bütüncül refah olgusuna sahip olmadığını gösteriyor olabilir.

Bu çalışmanın kısıtlarından birisi beklenen okullaşma yılının hesaplanmasında iller arası göç ve okul terklerinin dikkate alınmamasıdır (Yeşilyurt vd., 2016). Ancak mevcut koşullarda bu bilgilere ulaşmak mümkün olmadığı için bu bilgiler kapsam dışı bırakılmıştır. Bir diğer kısıt ise direkt olarak hasıla değişkeni yerine temsilci (proxy) değişken kullanılmış olmasıdır. Ancak hasıla yerine kullanılan vergiler ile hasıla arasında yüksek korelasyon belirlendiğinden çalışma sonuçları açısından önemli bir sorun yaratmayacağı düşünülmektedir.

Bundan sonraki çalışmalarda tek yıl için hesaplanan endeksin çok yıla dayalı olarak hesaplanması ve bu endekslerin belirleyicilerinin analizinin çok yararlı katkı içereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Barro, R. J., and Lee, J.-W. (2010). A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010, **Journal of Development Economics**, 104: 184-198.
- Demir, S. (2006). **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Ankara.
- Demir Şeker, S. (2011). **Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi**,
http://sgb.aile.gov.tr/data/5434f337369dc31d48e42dc8/turkiyenin_insani_gelisme_endeksi.pdf
- Güneş, S., Görmüş, Ş., Yeşilyurt, F. ve Tuzcu, G. (2012), "ÖSYS Başarısını Etkileyen Faktörlerin Analizi", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11: 1308-2922
- Gürses, D. (2009). "İnsani Gelişme ve Türkiye", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(21): 339–350.
- Lee, J.-W., and Barro, R. J. (1997). **Schooling Quality in a Cross Section of Countries** **Economica**, 2001, 68/271: 465-488
- Özpinar, E., & Koyuncu, E. (2016). "Türkiye'de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor? 81 İl İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi",
<http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4074>
- TÜİK. (2016). Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18618>
- Ünal, Ç. (2008). "İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları", **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 6 (2), 89–113.
- UNDP. (1990). "Human Development Report 1990",
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990>
- UNDP. (2001). "2001 Ulusal İnsani Gelişme Raporu: Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansının Ölçülmesi",
<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/national-hdrs/nhdr-2001.html>
- UNDP. (2004). "Ulusal İnsani Gelişme Raporu 2004",
http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/national-hdrs/national_HDR_2004.html
- UNESCO. (2013). "UIS Methodology for Estimation of Mean Years of Schooling", (December), 1–18. Retrieved from <http://www.uis.unesco.org>
- Yeşilyurt, M. E., Karadeniz, O., Gülel, F. E., Çağlar, A., & Kangallı Uyar, S. G. (2016). "Türkiye'de İllere Göre Ortalama ve Beklenen Okullaşma Yılı", **Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi**, 3(1), 1–7.